

De Springertuin bij Kasteel Ter Horst

Een heroriëntatie op basis van afbeeldingen

Corrie C. de Kool

Het naar verwachting in 2011 te verschijnen Gelders Kastelenboek heeft de aanzet gegeven voor een nieuw onderzoek naar de werkzaamheden van tuinarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940) op het landgoed Kasteel Ter Horst in Loenen op de Veluwe. Bij de voorbereiding van die uitgave bleek dat bestaande vakliteratuur onduidelijke, soms volkomen tegenstrijdige informatie geeft over het ontwerp en de datering van deze tuin van Springer.¹ Maar ook over eventuele restanten van de tuinaanleg verschillen schrijvers van mening. Waar bijvoorbeeld een inventarisatierapport uit 2001 een aantal relictten van de Horster Springertuin benoemt en deze waardeert met de monumentale status A, dat wil zeggen met een hoge landschappelijke en ecologische waarde, daar zegt de Database TUiN over Kasteel Ter Horst kort en krachtig: *Niets meer over van tuinaanleg v. Springer*.² Een heroriëntatie op de tuinen van het landgoed leek gewenst en een gericht onderzoek volgde om antwoord te vinden op de vragen:

1. Welk ontwerp van Springer is gebruikt voor een herinrichting van de tuin bij Kasteel Ter Horst?
2. Wanneer is dat ontwerp uitgevoerd?
3. Zijn er nog restanten van die tuinaanleg te vinden?

Werkwijze

Deze studie is gebaseerd op vergelijking van historische afbeeldingen, waarna ter verklaring van de bevindingen aanknopingspunten zijn gezocht in de bewoningsgeschiedenis. Op grond van ruim honderdvijftig prentbriefkaarten en foto's, informatie over de kasteelbewoners, een gedenkplaat in de moestuin en (aanvankelijk vermeende) overblijfselen van de tuinaanleg door Springer zal deze studie laten zien dat de tuin eerder is aangelegd dan in 1917 of 1919.

Vervolgens toont ze aan dat er een ander ontwerp is uitgevoerd dan werd aangenomen en tenslotte wordt geconcludeerd dat de Springertuin bij Ter Horst - gelukkig- niet geheel verloren is gegaan.

Om het geheel inzichtelijker te maken volgt eerst een korte toelichting op het gebruikte materiaal, enige informatie over de situatie van het kasteel in het begin van de twintigste eeuw en over de toenmalige eigenaren.

Oude prentbriefkaarten van Ter Horst

Kasteel Ter Horst was (en is) voor velen een aantrekkelijk landgoed. Het huis werd in het midden van de zestiende eeuw gebouwd in de Westfaalse- of Gelderse renaissancestijl. Drie topgevels met zwenkende daklijnen en tudorboogjes boven de ramen zijn bewaard gebleven, maar tegen de toenmalige achterzijde is aan het eind van de achttiende eeuw een gevel in neoclassicistische stijl geplaatst met zes halve, Ionische zuilen. Deze gevel werd met een nieuwe entree de nieuwe voorzijde van het huis. Twee bouwhuizen aan weerszijden van een ruim voorplein gaven het geheel toen een totaal andere uitstraling. De bijzondere combinatie van bouwstijlen samen met de rustieke ligging in een parkachtig landschap even buiten het dorp Loenen maakte (en maakt) het huis tot een geliefd object bij fotografen, vakantiegangers en ook uitgevers van prentbriefkaarten. Tussen 1900 en 1925 zijn minstens veertig verschillende prentbriefkaarten van Ter Horst in de handel gebracht. Op de oudste is meestal de voorzijde afgebeeld, maar snel volgden ook uitgaven van de sierlijke zij- en achtergevels die vanaf de openbare weg niet of nauwelijks zichtbaar waren. Op de meeste kaarten is ook een stukje 'groen' te zien. Daarom vormden de vele oude prentbriefkaarten een rijke documentatiebron voor dit tuinonderzoek.³

Er bestaat nog geen database met gegevens over het jaar van uitgifte van prentbriefkaarten.⁴ Maar door de poststempels en de vormgeving van de geraadpleegde kaarten was het goed mogelijk de periode van uitgifte te begrenzen.

Het Springerarchief

L. A. Springer heeft een aantal documenten nagelaten met informatie over zijn tuinaanleg bij Kasteel Ter Horst. Het betreft vier tuinplattegronden⁵, een projectenboekje, een foto en een aantal prentbriefkaarten.⁶

De vier tuinplattegronden laten zich lastig rangschikken, want ze zijn niet gedateerd en op één ontbreekt een toelichtende titel. In het vervolg zullen de vier tekeningen genoemd worden met de laatste cijfers van de nummers waarmee ze in de inventaris geordend zijn: plan 01, 02, 03 en 04.⁷

In een klein boekje staan tuinprojecten van Springer opgeschreven. Ze zijn niet chronologisch geordend, maar alfabetisch gerangschikt op naam van de opdrachtgever(s). Voor Ter Horst is genoteerd: *Douar. Bsse Melville van Lynden Loenen o/d Veluwe Park bij het kasteel veranderd. 1919.*

Het is opmerkelijk dat twee van de vier tuinplattegronden spreken van *aanleg* en in het projectenboekje het woord *veranderd* werd gebruikt. Dat kan betekenen dat Springer vóór 1919 de tuin heeft aangelegd en in 1919 is teruggekomen om het parkdeel te veranderen. Van het eerste bezoek zijn geen aantekeningen te vinden in het boekje, dat naar het handschrift te oordelen niet is geschreven door Springer zelf.

Verder bevat het Springerarchief vijf ongebruikte prentbriefkaarten en een uitgeknipte afbeelding van Ter Horst, twee aan twee opgeplakt. Een vergelijking van deze kaarten met dezelfde maar dan gestempelde exemplaren in andere verzamelingen leert dat twee prentbriefkaarten (uitgaven van Nauta en Termaat) dateren van voor 1906, en drie uit het jaar 1908 of uit de periode 1908-augustus 1911.⁸

Waarschijnlijk heeft Springer de laatste drie kaarten (uitgaven van Kroeseklaas) bewaard, omdat daarop delen van zijn ontwerp zichtbaar zijn.

Kasteleeigenaren

Vanaf de bouw van het huis op de horst rond 1550 is de familie Hacfort tot ter Horst tot 1875 onafgebroken eigenaar geweest. De stichter Wijnand Hacfort gebruikte het aanvankelijk als jachthuis, maar na hem hebben zeven generaties Hacfort het landgoed permanent bewoond. In 1875 ging het door huwelijk en vererving over naar de familie Van Wijnbergen. F.M.A.J. baron van Wijnbergen zette Ter Horst in 1890 te koop, maar de veiling werd aangehouden. Wel werden in dat jaar de boerenwerkzaamheden bij het huis beëindigd en het bedrijfsgerei en het vee verkocht. In 1902 verhuisde de familie naar Arnhem. Daarna volgden vier jaren waarin Ter Horst soms werd verhuurd, maar ook wel leeg stond. Pas in de zomer van 1906 kwam een koper opdagen, de uit Nederlands-Indië afkomstige W.J. Castens. Met zijn jonge gezin betrok hij zijn nieuwe bezitting, maar nog geen jaar later verkocht hij het weer en op 23 mei 1907 werd mr. Robert Melvil baron van Lynden⁹ de nieuwe eigenaar. De koopprijs bedroeg toen f 140.000. Wat de tuinen betreft, zal er in deze periode met wisselingen van eigenaren weinig in het groen zijn geïnvesteerd, hoogstens werden er onderhoudswerkzaamheden verricht.

Baron Melvil van Lynden woonde met zijn echtgenote Catharina Johanna geboren jonkvrouw van Weede in Den Haag in het Lange Voorhout nr. 19. Dit zeer welgestelde echtpaar had geen kinderen, maar met een deels Engelse familie wel twee peetkinderen in Engeland. In 1905 had de baron na een moeizaam ministerschap zijn op zich schitterende politieke carrière zelf beëindigd door zijn ontslag aan te bieden als Minister van Buitenlandse Zaken. Jhr. mr. Willem Hendrik de Beaufort, een goede vriend en studiegenoot, schreef in zijn dagboek over het zelfgevroagde ontslag en de periode daarna:

[...] niettegenstaande de wenschen zijner vrouw, die het diep bejammerde dat zij van hare glorie afstand moest doen. Zij bleef zich nog altijd in de Haagsche groote wereld bewegen, was op alle feesten en hield den omgang met de diplomaten zeer sterk aan. Haren man, die fysiek geknakt was door het gebeurde, sleepte zij overal mede. [...] Hij is te beklagen want hij had een beter einde van zijnen loopbaan verdiend. Zijne onbegrijpelijke zwakheid tegenover

*Kuyper schrijf ik ook voor een deel toe aan zijne verminderde lichaamskrachten, en voor een ander deel aan de invloed zijner heerszuchtige vrouw.*¹⁰

De typerende beschrijving door De Beaufort belicht de leefwereld en het denkklimaat van Melvil van Lynden en zijn vrouw toen zij Ter Horst na hun aankoop lieten restaureren en de tuin opnieuw lieten aanleggen. Het echtpaar zou Kasteel Ter Horst gaan gebruiken als zomerverblijfplaats. Voor baron Melvil van Lynden was dat maar enkele zomers, want op 27 april 1910 overleed hij in Den Haag aan de gevolgen van een hartverlamming.

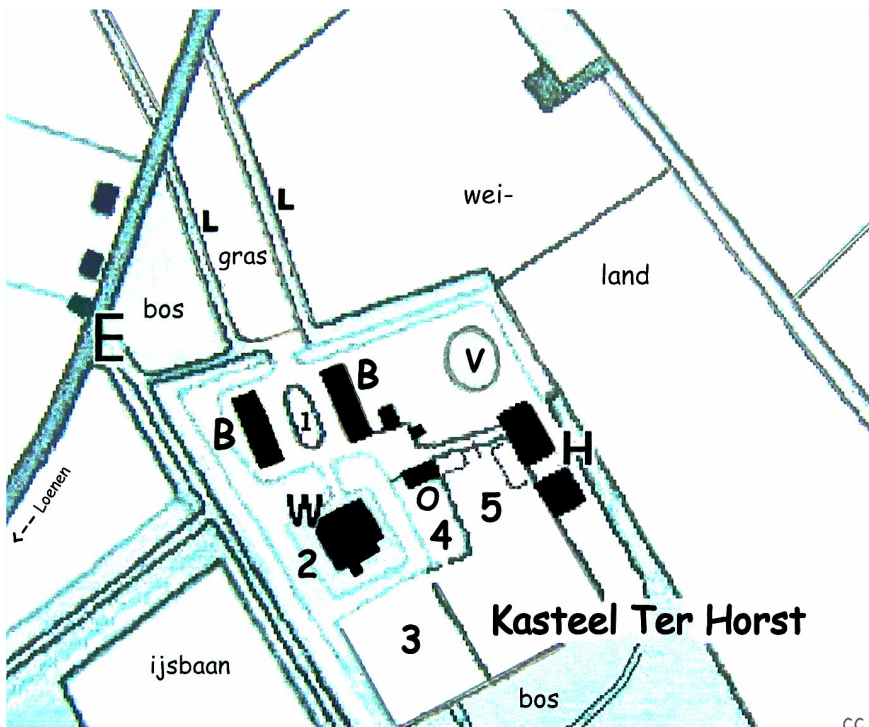
Anderhalf jaar later kreeg baronesse douairière Melvil van Lynden de door haar begeerde functie van grootmeesteres bij koningin Wilhelmina. Daardoor kon zij actief blijven in een wereld waarin zij graag verkeerde. En waardoor zij zich graag liet beïnvloeden.

1907 - Een nieuwe eigenaar, een nieuw begin

Mr. Robert Melvil baron van Lynden koos voor een grondige opknapbeurt van zijn nieuwe bezit in Loenen twee mannen van naam. Hij verzocht de rijksbouwmeester architect-ingenieur D.E.C. Knuttel, die hij kende uit Den Haag, de werkzaamheden aan de gebouwen te leiden en de Haarlemse tuinarchitect L.A. Springer kreeg de opdracht voor een nieuwe tuinaanleg. Springer werkte zelfstandig, maar was daarnaast ook adviseur voor de plantsoenen van de gemeente Haarlem. Hij kan zijn aanbevolen door jhr. mr. J.W.G. Boreel van Hogelanden en zijn echtgenote Cornelia Maria geboren jonkvrouwe van Weede, een zuster van baronesse Melvil van Lynden. Jonkheer Boreel was burgemeester van Haarlem en kende Springer ambtshalve. Bovendien had hij de tuinarchitect aan het werk gehad (in 1902) op zijn eigen buitenhuis, het landgoed Waterland in Velsen.

Het werk in Loenen vorderde snel. Op 24 mei 1907 was Ter Horst gekocht, op 1 juli werd een bouwvergunning aangevraagd en op 17 juli 1907 gaf de gemeente Apeldoorn de vergunning af. Aannemer G.A. Reusken uit Zilven (een buurtschap bij Loenen) ging direct aan de slag met de herinrichting van de keuken, de gewelfkelders en de tuinmanswoning.

Toen drie weken later fotograaf G. de Hoog opnames kwam maken van het huis, was onder andere aan de achterzijde een groot raam vervangen door een klein spleetraampje.¹¹ Voor deze tuinstudie was die wijziging een betrouwbaar ijkpunt bij de datering van afbeeldingen.

Afb. 1. Plattegrond van Ter Horst:

E = entree landgoed
B = bouwhuizen
W = woonhuis (kasteel)
O = oranjerie
H = houtloodsen
V = vijver
L = lindenlanen

1. voortuin
2. tuin naast west- en zuidgevel
3. achtertuin
4. oranjerietuin
5. moestuin

De delen van de tuin

Het begrip 'de tuin van Kasteel Ter Horst' wordt hier gebruikt als verzamelnaam voor de verschillende deeltuinen direct rond het huis. Vanuit het huis dat op een eiland ligt, omgeven door een gracht met stromend water, hebben de bewoners naar alle kanten uitzicht op een of meer van die deeltuinen, zie afbeelding 1. Door de situering van gebouwen en tuinen is op alle beschikbare prentbriefkaarten en foto's echter steeds maar een deel van de totale tuin te zien. Naar die delen konden de afbeeldingen min of meer worden gegroepeerd in afbeeldingen met:

1. de voortuin;
2. de tuin naast de west- en zuidgevel van het huis;
3. de achtertuin;
4. de oranjrietuin aan de oostzijde van het huis;
5. de moestuin.

Deze indeling zal worden aangehouden wanneer in het onderstaande de afbeeldingen in verband worden gebracht met de vier tuinplattegronden van Springer.

1 - De voortuin

Vanuit de tijd dat de familie Van Wijnbergen Kasteel Ter Horst bewoonde, dateert een prentbriefkaart waarop de familie haar aanstaande vertrek naar Arnhem aankondigde per 1 december 1901. De kaart geeft een beeld van het huis met het voorterrein. Tussen de kale bouwhuizen ligt een met rechte paden doorsneden gazon, met in het midden een zonnewijzer op een hoge sokkel. In de vier kwartieren staat in perken een lage beplanting van onder meer bloemen en rozen. Alleen een hoge kooi (volière, kippenhok, hondenhok?) achter bij het westelijk bouwhuis doorbreekt de symmetrie van het voorplein.

Om onbekende redenen heeft de familie de verhuizing uitgesteld, want de uitschrijving uit de gemeente Apeldoorn en inschrijving in de gemeente Arnhem vond bijna een jaar later plaats, respectievelijk in september en oktober 1902. Twee maanden later vertrok ook de tuinjongen en de tuinbaas bleef alleen

achter op Ter Horst voor het beheer en het onderhoud van het landgoed.¹² Verschillende prentbriefkaarten laten zien dat in de jaren die volgden de begroeiing op het voorplein werd vereenvoudigd tot vier grasveldjes.

In 1913 was de entree weer een lust voor het oog. Dat is af te leiden uit een rijk geïllustreerd artikel over Kasteel Ter Horst, dat op 2 en 9 mei 1914 (dus het jaar daarop) verscheen in het weekblad BUITEN.¹³ Op enkele afbeeldingen bij dat artikel zijn bloeiende rozen te onderscheiden. Die kunnen echter in de eerste weken van mei nog niet op deze wijze in volle bloei staan en dus zullen de opnames in het voorafgaande jaar zijn gemaakt. Mogelijk hebben de schrijver van het verhaal J. Steynen en fotograaf C. Steenbergh in het najaar van 1913 het voorwerk gedaan voor hun artikel, nadat baronesse Melvil van Lynden met haar huishouding was teruggekeerd naar Den Haag. En hebben de heren toen onder leiding van *de vriendelijke en hulpvaardige* tuinbaas in alle rust het huis en de tuinen van Ter Horst mogen bekijken en foto's kunnen maken.

Steynen had bij zijn rondgang over het landgoed duidelijk genoten, hij schreef over de entree:

Van den weg af gezien is het open voorplein met den stelselmatig goedgevolgden Le-Nôtre-tuin-aanleg van heerlijke werking op den voorbijganger. Tusschen zwaar geboomte treedt men uit, ter brugge op, die den straatweg met den open voorhof verbindt.

Gelijk een reusachtig groen kleed ligt het keurige grasperk uit, en bloembedden, gelijk machtige borduurpatronen, zijn er op aangebracht aan de buitenzijde. Langs de grindpaden staan, gelijk vroolijke wachters, de waaierplanten in lange reeksen, en een tweetal zware laurieren flankeren den toegang der tweede brug, die onmiddellijk aan het hooge gevelbordes grenst.¹⁴

Afb. 2. Het voorplein in 1913. Het lijkt alsof Springer met klimmers, potten met heesters en rijen bloembakken op de brug de tuin heeft willen verbinden met het huis.
Foto C. Steenberg

Op de foto (afbeelding 2) is goed te zien dat het hekwerk op de grote brug wat naar binnen was geplaatst. Daardoor ontstond er aan de buitenkant van de leuning ruimte voor twee lange rijen bloembakken.

Het bouwhuis is op enkele plaatsen tot de dakgoot begroeid, wat wijst op een aanplant eerder dan 1913.

Geheel nieuw was de verlichting bij de kleine brug. Twee lantaarns konden de koetsiers nu bijlichten op hun weg over het 's avonds vaak pikdonkere terrein. Dit zullen gas- of petroleumlantaarns zijn geweest, want pas in 1921 kreeg Kasteel Ter Horst als een van de eerste in het dorp een aansluiting op het elektriciteitsnet.

2 - De tuin naast de west- en zuidgevel

De foto's die De Hoog op 6 augustus 1907 maakte, laten zien dat vergeleken met oudere prentbriefkaarten al snel na de overdracht alle begroeiing rond het huis was verwijderd. Alleen de klimmers tegen de zijmuren bleven gehandhaafd evenals het latwerk onder de ramen. Dat is op De Hoog's foto's zelfs een paar meter verhoogd. Verder is een wit schuurtje bij de achteringang in een donkere kleur overgeschilderd met witte 'droppen' op de deuren.

De prentbriefkaart van Kroeseklaas nr. 8146 (afbeelding 3) geeft samen met twee uitgaven van Nauta en Brouwer een beeld van de nieuwe beplanting aan de west- en zuidzijde van het huis.¹⁵ Naast het pad om het huis zien we overwegend gras met daarin op de hoek aan de voorzijde een speciaal gevormd bloemperk en op de hoek aan de achterzijde een groep van drie coniferen en drie lage heestertjes, om en om in een cirkel geplant.

Afb. 3. Een deel van de nieuwe beplanting van Springer volgens het tweede ontwerp, uitgewerkt in plan 04: op de hoek van de zijtuin de boomgroep met coniferen en op de hoek van de achtertuin (vooraan rechts) de 'Schapenhortensia'.
Uitgave: D.A. Kroeseklaas

3 - De achtertuin

Op de zojuist genoemde kaart van Brouwer kijkt men over de laag gehouden beplanting van de zijtuin direct in de open ruimte van de achtertuin, alsof het een doorlopend geheel is. De gracht is niet zichtbaar. Op de achtergrond ligt het Horsterbos.

Precies vanuit tegengestelde richting, dus met de rug naar het bos, geeft een wat verbleekte ovale foto uit de Springercollectie zicht op hetzelfde (westelijk) deel van de achtertuin.¹⁶ De padenstructuur en de plaatsing van solitaire kegelen en bolsnoevormen en het *fleur-de-lis* vormige rozenperk zijn alle terug te vinden in Springers plannen 03 en 04. Ook de heester op de hoek van de tuin (zie Kr. nr. 8146) staat daarop ingetekend. Het is een *Hydrangea paniculata grandiflora* ('Schapenkophortensia'), die anno 2011 sterk is uitgegroeid en met zijn grote naar-rose-verbloeiende bloempluimen nog steeds kleur geeft aan de herfsttuin van Ter Horst. Een luchtfoto uit 1954 geeft een beeld van de achtertuin, bijna vijftig jaar na de aanleg.¹⁷

Kennelijk paste het schuurtje niet in het ontwerp van Springer en moest dit verdwijnen.

Er zijn twee prentbriefkaarten die een indruk geven van - een klein stukje van - het oostelijk deel van de achtertuin, zoals dat is getekend op plan 04. Op de ene afbeelding is de taxushaag nog niet geplant, en op de andere kaart (afbeelding 4) waarbij de foto vanuit een iets ander standpunt is genomen, is er nog een doorkijkje naar het huis mogelijk.¹⁸ Later zal op deze grasberm bij de gracht de heesterbeplanting circa tien meter naar het westen worden doorgetrokken, een situatie zoals die tot nu toe is blijven bestaan.

Toen de twee eerder genoemde heren in 1913 door de achtertuin wandelden, was hun gewaarwording:

In den keurig aangelegden tuin loopen we langs de strakke, zuiver afgehoekte hagen van de bucus, massief als vestingmuren; gelijk fijne kleine torenspitsen worden ze geflankeerd door de keurige tuya's. Voorts treft men er palmboomen en laurieren van allerhande snit en grootte. De bloemperken liggen er als

*kostelijke oostersche lapjes tusschen, en fonkelen van zoete en helle kleuren in de geestige overgangen.*¹⁹

Afb. 4. Vanuit de achtertuin een doorkijkje naar de zuidoostkant van het huis in 1910.
Uitgave: Brouwer

4 - De tuin aan de oostzijde bij de oranjerie

De derde kaart die door Springer was bewaard, is een gezicht op de oranjerie.²⁰ Het gebouw heeft nog de raampartijen zoals P.A. Schipperus die in 1888 tekende op een van zijn wandelingen met J. Craandijk door Nederland.²¹ Buiten, in de besloten tuin, zit een dame met witte hoed (de barones?) in een rieten stoel en over haar hoofd heen kijkt men in een open landschap.

Leggen we deze prentbriefkaart naast een foto van de oranjerie die Steenbergh maakte in 1913 dan is het verschil groot. De oranjerie heeft duidelijk een verandering ondergaan. Als eerste valt op dat de liggende dertigruits klapramen zijn verplaatst en zijn vervangen door zesendertigruits staande vensters. Ook is de zijingang vernieuwd met twee openslaande deuren en zijn de treetjes van de trapgevel voorzien van een nieuwe afdekking. Wat de tuin betreft, ontbreken op de foto de verwilderde struiken net buiten de toegangspoort, terwijl de zuidgevel van de oranjerie nu weelderig is begroeid tot aan de dakgoot. Met de plaatsing van een nieuw strak hekwerk als afscheiding tussen de gracht en de oranjerietuin bleef het besloten karakter van de ruimte gehandhaafd.

Tussen beide afbeeldingen moet een tijdsperiode liggen van minstens een à twee jaar. Precies in deze periode viel een belangrijke beslissing voor de barones, want op 12 september 1912 benoemde koningin Wilhelmina *Mevrouw de Douairière C.J. Melvil Baronesse van Lynden geboren Jonkvrouw van Weede* tot haar grootmeesteres, een functie die op 1 december daaraanvolgend zou ingaan.²² Deze nieuwe levensvulling voor de Douairière kan voor haar een goede stimulans zijn geweest om de oranjerie te laten restaureren. Zij zou het oude gebouw met een prachtig uitzicht op de bloementuin 's zomers gaan gebruiken als theehuis. Zo bestaat er een foto van koningin Wilhelmina met de kleine prinses Juliana op bezoek bij haar grootmeesteres in Loenen.

Overal klimmers

Hoewel Springer ze niet heeft ingetekend op zijn ontwerpen en details over de gekozen beplanting ontbreken (behalve enkele namen op plan 03), weten we

dankzij de rondwandelede heren van BUITEN iets over de klimplanten tegen de gebouwen:

*Het is een lust te zien, hoe alle muren gedeeltelijk begroeid zijn; zoowel die van het kasteel als van de andere huizingen. Hier vindt men de verdieping-hooge, donkergroene klim-op-vachten uitgespreid; ginds rekt zich het wonderbaarlijk takkengewirwar van vruchtboomen langs de steenen omhoog; elders weer klemt de fijne zelfhechtende wingerd zijn fijne vingertjes in de voegen, en houdt zich ferm, en klimt, o, zoo langzaam, zoo langzaam, maar ook, o, zoo zeker omhoog; een muur met dit fijne, zwierige stelletje van twijgjes bedekt, is gelijk een subtiel Japansch schilderijtje.*²³

De huidige bewoners kijken iets genuanceerder aan tegen het klimmende groen. Zij worden geconfronteerd met de grote schade die het heeft veroorzaakt aan muren en houtwerk. Daarom zijn ondanks hun mooie herfstkleuren veel planten weggehaald en worden andere kort gehouden. Indrukwekkend zijn momenteel de dikke stammen van de wingers bij de voorgevel van het woonhuis.

5 - De moestuin

Het ontwerp van Springer sloot aan de oostzijde aan op een bestaande moestuin annex boomgaard. Dat tuindeel zou hier dus buiten beschouwing kunnen blijven. Maar omdat het een rol speelt bij de datering van Springer's werkzaamheden op Ter Horst moet er in dit kader toch enige aandacht aan worden besteed.

Baronesse Melvil van Lynden had een grote liefde voor planten en bloemen en oudere inwoners van Loenen herinneren zich nog verhalen over grote bloemententoonstellingen op Kasteel Ter Horst. Mogelijk waren de gedeeltelijke ombouw van de orangerie tot theehuis en de grote plantenhobby van de barones redenen voor de bouw van een tweede grote kas of serre in de moestuin. Deze kreeg een plaats direct links van de grote toegangspoort, evenwijdig aan de oostgrens van dit tuindeel. De moestuin kreeg hierdoor een zekere mate van beslotenheid, maar door deze plaatsing vormde de grote lange kas ook een welkome beschutting tegen de oostenwinden.

Steynen schreef over de serres dat ze *kostelijke planten en bloemen* bevatten.

Van die tweede kas resteren nog de stenen ondermuren. Die laten zien dat het bouwwerk een afmeting had van ongeveer 20 m x 9 m en was ingedeeld in drie ruimtes, waarbij het middendeel anderhalve meter naar voren uitstak. In de stenen onderbouw links van de kasingang is nog een bijzonder gedenkteken te zien. Meestal gaat het schuil achter varens en kan het aan de aandacht van veel voorbijgangers ontsnappen. Een gaaf bewaarde steen lijkt het, maar schijn bedriegt. Want in werkelijkheid is het een metalen plaat die na bijna honderd jaar ongevoelig is gebleken voor begroeiing en weersinvloeden.

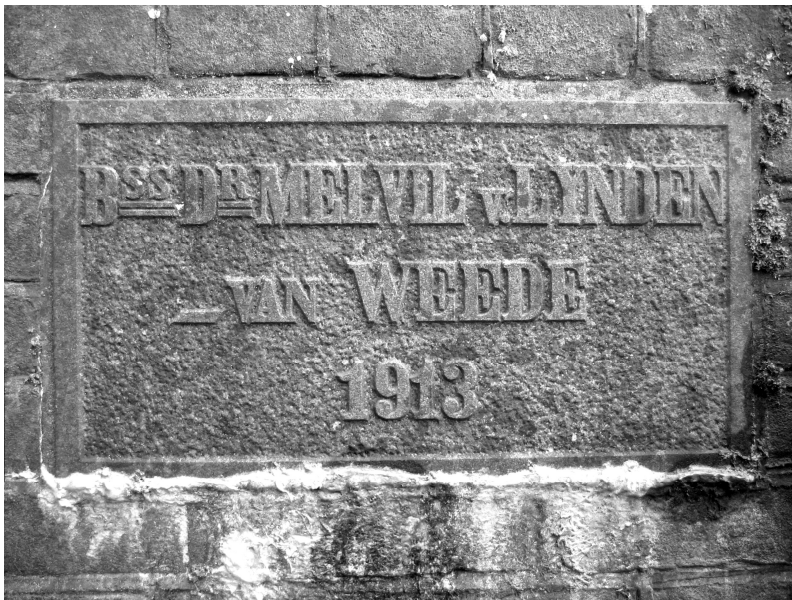
Het draagt de tekst:

Bss. Dr. MELVIL v. LYNDEN

- VAN WEEDE

1913

Voluit geschreven zou daar gestaan hebben: Baronesse Douairière Melvil van Lynden – Van Weede 1913. Dit kleine monumentje met de naam van de barones en het jaartal 1913 kan heel goed de afsluiting markeren van de tuinwerkzaamheden op Ter Horst. Het is het enige gedenkteken op het eeuwenoude landgoed (afbeelding 5).

Afb. 5. Een klein monumentje voor de barones. Foto: C.C. de Kool

Labor improbus omnia vincit

Bij het bekijken van de vele tuinafbeeldingen leek het even alsof er een grote gedenksteen was aangebracht op de uitbouw aan de achterkant van het huis. Een van de foto's van De Hoog ²⁴ toont op de zijmuur een donker vlak waarop bij sterke uitvergroting leesbaar wordt:

LABOR
IMPROBUS OMNIA
VINCIT .
„TER HORST.”
ANNO DOMINO
MDLVII

In het Nederlands vertaald: Noeste arbeid overwint alles. „Ter Horst.” In het jaar van de HEER 1557.

De eerste vier woorden van de Latijnse tekst vormen een citaat uit het werk van de Romeinse dichter Vergilius. Omstreeks 29 voor Chr. had deze de *Georgica* geschreven, een leerdicht in vier delen waarin hij de lof bezong van het platteland. Toch bleek dit donkere vlak geen gedenksteen, maar ook een ijzeren plaat. Het meest waarschijnlijk is dat deze is aangebracht direct na de aankoop van het landgoed door baron Melvil van Lynden. Had hij er eerder gehangen dan had H.M. Werner hem ongetwijfeld in 1906 beschreven in zijn werk *Geldersche Kasteelen*.²⁵

De tekst op de plaat weerspiegelt iets van de geest van de baron. Zijn rechtenstudie had hij indertijd enkele jaren gecombineerd met een studie klassieke talen en tijdens zijn lidmaatschap van de Eerste Kamer had hij een vurig pleidooi gehouden voor de handhaving van het vak Grieks op het gymnasium. Deze liefde voor de klassieken bracht hij tot uiting geheel in de stijl van die jaren op een groot bord aan zijn huis. In grote letters geschreven, zodat het goed te lezen was voor ieder die in de tuin werkte of wandelde, of zittende wilde genieten van de landelijke rust. Ter Horst moet voor Melvil van Lynden een verademing zijn geweest na de slopende politieke intriges in Den Haag.

Er zijn geen andere afbeeldingen bekend van de plaat. Ook zijn er geen vermeldingen in publicaties en is het niet bekend hoe lang hij daar heeft

gehangen. Mogelijk was het alleen gedurende de tijd van de werkzaamheden. De huidige bewoonster van het huis herinnert zich de ijzeren plaat nog als behorende bij de rommel op zolder.

Nieuw verworven inzichten

De heroriëntatie op de Springertuin van Kasteel Ter Horst heeft veel aan het licht gebracht en er zijn nu heldere antwoorden te geven op de drie bij het onderzoek gestelde vragen.

1. De tuinen bij Ter Horst zijn aangelegd volgens plan 01; daarvan is plan 04 de werktekening.
2. Later vond een aanpassing plaats volgens plan 03.

Springer heeft twee ontwerpen gemaakt. Het ontwerp ondertekend met *L.A. Springer inventor*²⁶ en met onder andere een verkeerde weergave van de achterzijde van het huis, kunnen we zien als het eerste ontwerp. Dit is niet uitgevoerd. Op dit plan 02 staan enkele veranderingen ingeschetst, die in een tweede ontwerp verder zijn uitgewerkt: het *schetsontwerp aanleg omgeving van het huis „ter Horst” te Loenen o/d Veluwe*.²⁷ De wijzigingen betreffen vooral de indeling van de achtertuin, de perkvormen, de tuinaanleg op het eiland en de begrenzing water-land achter het westelijk bouwhuis.

Het tweede ontwerp werd goedgekeurd, want in de rechterbovenhoek staat met potlood geschreven: *Gerard, van deze een werktekening maken op linnen*.

Gerard (Bleeker), een neef van Springer die bij hem werkte, nam het ontwerp met pen en potlood over op linnen calque, en kleurde op de achterzijde de contouren in met rood, blauw en geel. Springer bekrachtigde als het ware deze *werktekening tuinaanleg omgeving Huis van „de Groote Horst” te Loenen o/d Veluwe*²⁸ door er aan de zijkant zijn eigen handtekening naast te zetten.

Na een aantal jaren wenste baronesse Melvil van Lynden enkele wijzigingen. Die zijn dun ingetekend op het tweede schetsontwerp.²⁹ Daarna is het aangepaste

ontwerp opnieuw getekend onder de titel *Situatie omgeving v/h Kasteel „ter Horst” te Loenen o/d Veluwe*.³⁰

De twee meest in het oog vallende wijzigingen op plan 03 zijn het rechttrekken van de grens tussen de moestuin en de geometrische bloementuinen, en de aanplant van een halve meter hoge taxushaag als afscheiding van de open ruimte in de achtertuin. Verder is de heesterbeplanting op de walkant van de achtertuin circa tien meter naar het westen doorgetrokken met twaalf stuks *Weigelia* en hetzelfde aantal *Syringa*. Op de tekening staan ook de namen *Hibiscus syriacus tot alb*³¹, *Spirea callosa* en een rijtje van drie onleesbare soorten planten in de aantallen van 400, 400 en 100 stuks.

Plan 03 geeft ons ook een goede indruk van de nieuwe rozentuin bij de orangerie. Negen nieuw aan te planten rozensoorten staan in de marge genoteerd, met de aantallen en de plaats van bestemming.³²

Namen op de werktekening:

Huidige benaming:

1. <i>La France</i>	35 stuks	La France
2. <i>Mme John Laing</i>	24	Mrs John Laing
3. <i>Caroline Testout</i>	35	Mme. Caroline Testout
4. <i>Lord. Salisbury</i>	27	Marchioness of Salisbury
5. <i>Kaiserin</i>	55	Kaiserin Auguste Viktoria
6. <i>Apotheker G Hofer</i>	27	Apotheker Georg Höfer
7. <i>Mad. Jules Grolez</i>	35	Mme. Jules Grolez
8. <i>Viscountess of Folkstone</i>	24	Viscountess Folkestone
9. <i>Mad. Abel Chatenay</i>	35	Mme. Abel Chatenay

samen 297 stuks

In feite heeft Springer dus maar twee ontwerpen voor een tuinaanleg bij Ter Horst gemaakt. Het eerste is niet uitgevoerd. Van het tweede ontwerp is voor de aanleg een speciale werktekening op linnen calque gemaakt en een aantal jaren later tekende men nog eens een aangepaste versie op papier. Zo komen we op vier plattegronden.

3. De tuinen zijn aangelegd tussen 1907 en augustus 1911, mogelijk was het werk al in 1908 gereed.

4. De aanpassing van de tuin vond plaats in 1919.

Foto's en prentbriefkaarten laten zien dat de restauratie van het huis en de vernieuwing van de tuin snel na de aankoop in mei 1907 een aanvang hadden genomen. De aanleg van een nieuwe loopbrug in het voorjaar van 1908 kan wijzen op een afronding van het werk, zodat het echtpaar in april of mei zou kunnen arriveren voor een zomerverblijf op hun vernieuwde huis in Loenen.

Indien Gij maar eenmaal weer op Ter Horst zijt geïnstalleerd, en geniet van de veranderingen, die ge aldaar hebt aangebracht zal de mooie omgeving en de goede buitenlucht wel alle lijden en pijnen doen vergeten, schreef neef Maurits van Haersma de With op 5 maart 1908 aan zijn *Waarde Oom*.³³

De prentbriefkaarten van Kroeseklaas die Springer had bewaard, dateren uit 1908 of uit de periode 1908-augustus 1911. Dat betekent dat Springer in 1907/1908 aan het werk is geweest op Ter Horst of iets later, maar in elk geval voor 6 augustus 1911, de dag waarop een andere prentbriefkaart met dezelfde afbeelding door de post werd afgestempeld.

In 1919 keerde Springer terug voor een verandering van het park, een herbepanting van de tuin bij de oranjerie en enkele andere kleine aanvullingen.

In de periode 1907 - 1919 moet het stukje Veluwe tussen Apeldoorn en Voorst vertrouwd terrein geworden zijn voor Springer.³⁴ Tuinprojecten van hem waren in die jaren:

Paleis Het Loo	- Apeldoorn 1907
Kasteel Ter Horst	- Loenen 1907-1913, 1919
Huize De Beele	- Voorst 1908-1916
Huize Voorstonden	- Voorstonden (gem. Brummen) 1909
Groot Engelenburg	- Brummen 1911
Villa Jhr. de Beaufort	- Eerbeek tussen 1912 en 1918
Kasteel De Lathmer	- Wilp (gem. Voorst) 1913/1914
Klein Engelenburg	- Brummen 1916

5. De structuur van de aanleg is herkenbaar bewaard gebleven.

6. Een deel van de door Springer gekozen beplanting is nog aanwezig.

Ondanks de sterk uitgegroeide beplanting en soms met gras overgroeide paden is de structuur van het tweede ontwerp met de indeling in diverse tuinruimtes nog duidelijk herkenbaar aanwezig. Ook in alle deeltuinen zijn grote of kleine resten van de oorspronkelijke aanleg terug te vinden. De volgende opsomming pretendeert niet volledig te zijn, maar noemt alleen de meest in het oog vallende elementen. Een nadere studie van de aanwezige begroeiing (soort, ouderdom etc.) zal waarschijnlijk een waardevolle aanvulling kunnen geven. Relicten zijn:

op het voorplein : de vorm van het gazon;

achter het westelijk bouwhuis : de afgeronde walkant;

in de zijtuin naast het huis : de boomgroep op de hoek bij de achtertuin, bestaande uit drie coniferen en enkele loofbomen, waarbij de notenboom het gevolg zal zijn van een in latere jaren verdwaalde walnoot;

in de achtertuin : - de ring van acht taxusbomen in het gazon met in het midden een ronde verhoging;
- de *Hydrangea paniculata* op de hoek bij de gracht;
- aan de westkant van de weide de hoge kegelvormige coniferen en twee lagere buxusstruiken;
- *Chamaecyparis obtusa* (Hinoki cypres);
- de voor de helft begroeide walkant tegenover het huis;
- aan de oostkant van de weide de enorme taxushaag, waarin de doorgang halverwege is dichtgegroeid;
- de rechte begrenzing van de moestuin/boomgaard met de siertuin;

in verschillende deeltuinen : rhododendrons.

De wingerds tegen de voorgevel van het huis en de muren van de bouwhuizen staan niet aangegeven op de tekeningen, maar zijn gelet op de afbeeldingen en op de poëtische beschrijving van Steynen in 1914 zeer waarschijnlijk wel door Springer geplant.

Cadeautjes

Het onderzoek heeft - heel verrassend – ook interessante informatie opgeleverd die buiten het kader van de drie gestelde tuinvragen valt. Voor de bouwgeschiedenis van het kasteel is dat het nieuwe gegeven van de restauratie van de orangerie tussen 1911 en 1913 en de gebruiksfunctie ervan als theehuis. Verder heeft de studie geleid tot identificatie van een tuinproject waarvan in Springers opdrachtenboekje staat vermeld: *Jhr de Beaufort Eerbeek Veranderingen van de tuin*. Deze opdrachtgever was jhr. dr. Lieven Ferdinand de Beaufort, een zoon van de eerder genoemde jhr. mr. W.H. de Beaufort uit Leusden.³⁵

Noten

¹ Samenwerkingsorgaan Oost-Veluwe Apeldoorn - Stichting MPW Wageningen - Copijn Groenadviseurs b.v. Utrecht, *Ter Horst Loenen* deel 5 in de Serie beheersplannen voor Buitenplaatsen aan de Oost-Veluwezoo, september 1986, p. 31: enkele schetsen van L. Springer voor de aanleg bij het kasteel waarschijnlijk van rond de eeuwwisseling.

H.W.M. van der Wyck. *Atlas Veluwe Buitenplaatsen*, Alphen aan den Rijn 1988; Individuele kaarten nr. 50: het ontwerp ondertekend met *L.A.Springer inventor* en daaronder 1919.

C.D.H. Moes. *L.A. Springer. Tuinarchitect en dendroloog 1855-1940*, Rotterdam 2002, p. 312: 1919 Kasteel Ter Horst Mevr. Van Lijnden Reorganisatie, bloemparterre.

Nederlands Adviesbureau Monumentenzorg Interieurarchitectuur. *Kasteel ter Horst. Inventarisatie Monumentale waarden*, Schoonhoven z.j. [ca. 2001], p. 2 : In 1910 werd de tuinarchitect Springer gevraagd een nieuw ontwerp te maken, welk omstreeks 1917 werd uitgevoerd, p. 49: Gedurende de bewoning door de familie van Lynden werd door L. Springer in 1907 een ontwerp voor verandering van de tuin opgesteld. Dit werd pas in 1917 uitgevoerd.

² Nederlands Adviesbureau Monumentenzorg Interieurarchitectuur. *Kasteel ter Horst. Inventarisatie Monumentale waarden*, Schoonhoven z.j. [ca. 2001], p. 50.

Wageningen UR Library Database TUiN, projectnummer 01.382.

³ Voor deze studie is gebruik gemaakt van ruim 150 afbeeldingen van Kasteel Ter Horst in: Beeldbank Gelderland in Beeld (45), Beeldbank Apeldoorns Archief (32), Wageningen UR, Speciale Collecties (7) en drie particuliere verzamelingen (circa 80).

⁴ De Vereniging Documentatie Prentbriefkaarten (VDP) is bezig met het opzetten van een dergelijke database.

⁵ Wageningen UR, Speciale Collecties, inventarisnummers 01.382.01 t/m 04.

⁶ Wageningen UR, Speciale Collecties, inventarisnummers 01.382.07 t/m 09.

⁷ De opschriften boven de tekeningen zijn:

plan 01: *Schetsontwerp aanleg omgeving van het huis „ter Horst” te Loenen o/d Veluwe.schaal 1 à 250.* (inv.nr. 01.382.01)

plan 02: geen opschrift; het plan is ondertekend met *L.A. Springer inventor. schaal 4m/m – Meter.* (inv.nr. 01.382.02)

plan 03: *Situatie omgeving v/h Kasteel „ter Horst” te Loenen o/d Veluwe. schaal 1 à 250* (inv.nr. 01.382.03)

plan 04: *Werktekening tuinaanleg omgeving van „de Groote Horst” te Loenen o/d Veluwe;* aan de zijkant tekende de architect met Leonard Springer; *schaal 1 à 250 4 mil.meter per Meter.* (inv.nr. 01.382.04).

⁸ De prentbriefkaarten van voor 1906 betreffen een uitgave van Nauta Velsen (nr. 2042) bekend met een poststempel uit 1904 en een ongenummerde uitgave van M.C. Termaat Nijmegen met een stempel uit 1905. De andere drie kaarten met de volgnummers 8145, 8146 en 8147 zijn uitgaven van D.A. Kroeseklaas te Apeldoorn. Deze boekhandelaar en -binder zette in 1908 een handelsdrukkerij op en begon toen met de uitgifte van prentbriefkaarten. We nemen aan dat de foto's voor deze drie kaarten op dezelfde dag of anders kort na elkaar zijn genomen. Afgeleid van een identieke kaart nr. 8145 met het poststempel 6 augustus 1911 kunnen we de kaarten van Kroeseklaas dateren uit de periode 1908 – augustus 1911. Het is ook mogelijk dat Kroeseklaas zijn prentbriefkaarten in navolging van enkele collega-uitgevers heeft genummerd naar het jaar van uitgifte en dat het eerste cijfer ('8') verwijst naar - in dit geval - het jaar 1908.

⁹ De naam van Robert baron van Lynden van Sandenburg, geboren op 6 maart 1843, werd op verzoek van zijn ouders gewijzigd in: Robert Melvil baron van Lynden. 'Melvil' was de achternaam van zijn moeder: Catherine Melvil. (Kon. besluit no. 80 d.d. 8 november 1844). De Engelse familie Melvil was rond 1800 naar Nederland gekomen.

-
- ¹⁰ J.P. de Valk, M. van Faassen. *Dagboeken en aantekeningen van Willem Hendrik de Beaufort 1874-1918*, 's-Gravenhage 1993, 2 delen, deel I, p. 503-504.
- ¹¹ Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed, object Loenen, Kasteel Ter Horst nrs. 495 t/m 498.
- ¹² Op 3 december 1901 vertrok de tuinjongen, de ongehuwde Wilhelmus Aloysius Josephus van Kesteren, geboren 23 juni 1885 in Ambt Ommen. Hij ging terug naar zijn geboortestreek.
- ¹³ S. (J. Steynen), Het Kasteel Ter Horst in: *BUITEN* 8^e jaargang No. 18, 2 mei 1914; p. 205-210 en *BUITEN* No. 19, 9 mei 1914, p. 219-220.
- ¹⁴ *BUITEN* No. 18, p. 208.
- ¹⁵ Uitgave Nauta, Velsen nr. 6629; uitgave Brouwer, Loenen nr. 10 74652.
- ¹⁶ Wageningen UR, Speciale Collecties, inv.nr. 01.382.06.
- ¹⁷ N.V. Luchtfoto Nederland, Leidschendam Loenen (Vel.) Kasteel ter Horst, poststempel 17 september 1954.
- ¹⁸ Uitgave Kroeseklaas, Apeldoorn nr. 8145; uitgave Brouwer, Loenen nr. 10 76742.
- ¹⁹ *BUITEN* No. 19, p. 228.
- ²⁰ Uitgave Kroeseklaas, Apeldoorn nr. 8147.
- ²¹ Litho Kasteel ter Horst, in: J. Craandijk en P.A. Schipperus, *Nieuwe wandelingen door Nederland met pen en potlood*, Haarlem 1888.
- ²² Koninklijk Huisarchief Den Haag, benoemingsbesluit d.d. 12 sept.1912 nr. 4 A 50-IX-30 I
- ²³ *BUITEN* No. 19, p. 228.
- ²⁴ Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed, object Kasteel Ter Horst Loenen gemeente Apeldoorn, negatiefnr. 497 fotograaf G. de Hoog, datum 1907-08-06.
- ²⁵ H.M. Werner. Het Kasteel Ter Horst, in: *Geldersche Kasteelen beschreven en afgebeeld*, Arnhem 1906, p. 239-246.
- ²⁶ Wageningen UR, Speciale Collecties, inv.nr. 01.382.02.
- ²⁷ Wageningen UR, Speciale Collecties, inv.nr. 01.382.01.
- ²⁸ Wageningen UR, Speciale Collecties, inv.nr. 01.382.04.
- ²⁹ Wageningen UR, Speciale Collecties, inv.nr. 01.382.01.
- ³⁰ Wageningen UR, Speciale Collecties, inv.nr. 01.382.03.
- ³¹ tot alb - totus albus.
- ³² De namen zijn overgenomen van de tekening.
- ³³ Gemeentearchief Nijkerk, Nijkerk, Oud Archief Nijkerk Familiearchief Van Haersma de With toegang 0708 inv.nr. 022.
- ³⁴ Het is zeer goed mogelijk, dat Melvil van Lynden als een van de eersten in een proces van voorbeeld en navolging een rol heeft gespeeld bij de opdrachten voor Springer in deze

regio. Relateert men zijn netwerken van familie, vrienden en politieke collega's aan de genoemde huizen, dan blijken er verschillende contactpunten te zijn geweest. Die op hun beurt ook weer pasten in andere netwerken. Enkele voorbeelden: de zwager van Melvil van Lynden jonkheer Rudolf Everhard Willem van Weede was gehuwd met Nicoline Schimmelpenninck van der Oye van Huize de Poll in Voorst. Zij overleed op Huize de Lathmer (in 1921). Later, in 1932, vroeg jonkheer R.E.W. van Weede Springer voor de tuin bij Huize de Poll. Deze Van Weede droeg in 1923 de titel 'heer van de Lathmer'.

Tijdens het ministerschap van Melvil van Lynden was de eigenaar van Huize Voorstonden Alexander baron van Dedem lid van de Tweede Kamer.

De eigenaar van Klein Engelenburg J.C. van Marle was gehuwd met M.J. Bogaard, dochter van F. Bogaard, de zeer vermogende eigenaar van Groot-Engelenburg. Zij bezaten grond in Eerbeek naast dat van jonkheer L.F. de Beaufort.

Het echtpaar Melvil van Lynden had aan beide kanten veel familie met functies in de hofhoudingen achtereenvolgens van Koning Willem I, II, en III, Koningin Emma en Koningin Wilhelmina (kamerheer, hofdame, hofmaarschalk).

³⁵ Kort na zijn promotie en huwelijk had dr. L.F. de Beaufort in 1908 een perceel heide en hakhout gekocht aan de Loenenseweg in Eerbeek. Na de ontginning had hij in 1912 daarop de villa Huize Veldkant laten bouwen en een beplanting aangebracht van dennen, berken en eiken. Na het overlijden van zijn vader in 1918 keerde hij met zijn gezin terug naar het familielandgoed Den Treek in Leusden.